

**ЕКОЦИД: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ
ОБОВ'ЯЗКОВИХ ОЗНАК СКЛАДУ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ**

Шамсутдінов О. В.

ВСТУП

Сьогодні ми є свідками того, як кожного дня збройні формування країни, яка відповідно до Будапештського меморандуму про гарантії безпеки (1994) взяла на себе зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, зухвало вчиняють на її території військові злочини, акти геноциду та інші міжнародні злочини. Щоденно від бойових дій потерпає наше довкілля: винищуються лісові масиви, деградують родючі ґрунти, забруднюються водойми, масово гинуть тварини, руйнуються біосферні заповідники та їх екосистеми, незворотно змінюються ландшафти. Значна частина завданої шкоди українському навколишньому середовищу є наслідком свідомих злочинних дій з боку країни-порушниці норм міжнародного права. Тобто йдеться про акти екоциду – кримінального правопорушення, передбаченого ст. 441 КК України.

Водночас далеко не всі факти вчинення екоциду в Україні документуються в рамках відповідних досудових розслідувань, і не всі кримінальні провадження, внесені до ЄРДР за ст. 441 КК України, є результатом правильної кримінально-правової кваліфікації. Такий стан справ обумовлений, зокрема, особливостями криміналізації такого суспільно небезпечного діяння, відсутністю відповідної судової практики та недостатньою науковою розробленістю цього питання кримінально-правовою доктриною.

Як свідчать офіційні статистичні дані, з 2001 року (з набуттям чинності КК України та появою досліджуваного складу кримінального правопорушення) до 2014 року включно жодного злочину за ст. 441 КК України обліковано не було¹. Однак, починаючи з 2015 року відповідні кримінальні провадження починають відкриватися: до 2022 року розпочато 23 досудових розслідування за ст. 441 КК України (2015 – 1,

---

¹ Турлова Ю. А. Кримінологічний аналіз сучасного стану екологічної злочинності в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3 (45). С. 69.

2016 – 1, 2017 – 3, 2018 – 2, 2019 – 8, 2020 – 6, 2021 – 2)². Правозастосовними органами у цей період як екоцид кваліфікуються факти пожеж на нафтобазах, масової вирубки лісів, забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів та ґрунту в результаті господарської діяльності, інші порушення норм природоохоронного законодавства й екологічної безпеки на виробництві. Водночас про якість такої кримінально-правової кваліфікації красномовно свідчить відсутність відповідної судової практики.

З моменту повномасштабного вторгнення держави-агресорки в Україну кількість облікованих злочинів «екоцид» суттєво збільшується: у 2022 році зареєстровано 15 кримінальних проваджень за ст. 441 КК України, а за 7 місяців 2023 року – 5³. Відтепер правоохоронцями документуються переважно руйнівні для довкілля наслідки ведення російськими окупаційними військами бойових дій на території нашої держави: результати ракетних обстрілів нафтобаз та сховищ паливно-мастильних матеріалів, руйнування гідротехнічних споруд, пошкодження сховищ ядерних матеріалів, пунктів захоронення радіоактивних відходів тощо. Проте судами також ще не винесено жодного обвинувального вироку за вчинення екоциду.

Окрім дисертаційної роботи М. П. Куцевича⁴, ґрунтовних досліджень кримінальної відповідальності за вчинення екоциду та характеристики цього злочину не проводилось. Однак останнім часом науковий інтерес до екоциду помітно зріс, що обумовлено поновленням спроб природозахисних організацій і наукової спільноти криміналізувати екоцид як міжнародний злочин та посиленням критичного навантаження на довкілля України внаслідок безвідповідальної господарської діяльності промислових гігантів та розпочатої російсько-української війни.

Так, вітчизняні дослідники присвячують свої розвідки визначенню місця екоциду серед міжнародних злочинів (А. Д. Глушко, А. Б. Зазека, О. В. Минькович-Слободяник, В. К. Рибачек, Т. С. Садова, Я. В. Сиротенко, О. О. Сурілова та ін.), встановленню кримінально-правової заборони «воєнного екоциду» в КК України (О. М. Борщевська, А. І. Маренич, Н. М. Третяк, А. С. Харченко, Ю. С. Харченко та ін.),

---

² Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

³ Ibid..

⁴ Куцевич М. П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2007. 274 с.

забезпеченню виплат державою-терористом репарацій за вчинення актів екоциду в Україні (Д. В. Бараненко, О. В. Минькович-Слободяник, Р. М. Русін, Т. М. Чурилова та ін.), правовій оцінці проекту доповнення Римського статуту Міжнародного кримінального суду нормою про екоцид (О. М. Боршевська, К. В. Максакова, О. О. Сурілова та ін.) тощо.

Водночас сучасних розробок кримінально-правового характеру, які сприяли би правильній кваліфікації суспільно небезпечних діянь, що містять склад екоциду, обмаль⁵, хоча саме такі дослідження поряд із кримінально-процесуальними та криміналістичними є на сьогодні найбільш затребуваними правозастосовною практикою. Це актуалізує обрану автором тему наукової роботи.

1. Дискусія щодо суспільної небезпечності екоциду та конструкції його складу

Особливістю досліджуваного злочину є те, що міжнародна спільнота розпочала дискусію щодо необхідності запровадження відповідальності за вчинення екоциду, котрий є наслідком або способом ведення бойових дій, тобто безпосередньо пов'язувала це міжнародне правопорушення з воєнними злочинами. Водночас у правовому полі України екоцид з'явився (2001) як злочин, що посягає на безпеку людства, проте без будь-яких вказівок на такі об'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, як «умови воєнного стану», «бойова обстановка», «період збройного конфлікту» абощо. Відповідно вітчизняна кримінально-правова доктрина не розглядає екоцид як воєнний злочин.

Так, Д. В. Бойчук, М. П. Куцевич, С. М. Мохончук, В. П. Попович, К. В. Юртаєва та деякі інші вчені відносять екоцид до міжнародних злочинів – особливо небезпечних для людської цивілізації порушень принципів і норм міжнародного права, що мають основоположне значення для забезпечення миру, захисту людської особистості та життєво важливих інтересів міжнародної співдружності в цілому⁶.

---

⁵ Мохончук С. М. Екоцид: об'єктно-суб'єктна оцінка складу злочину. *Публічне право*. 2012. № 2 (6). С. 132–138; Романюк Б. В., Бантишев О. Ф. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку: монографія. Київ: Крок, 2018. 236 с.; Шуміло О. М. Перспективи встановлення юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо екоциду. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 5. С. 106–112.

⁶ Бойчук Д. В. Загальний правовий аналіз злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в контексті Кримінального кодексу України. *Наукові записки. Серія: Право*. 2018. Вип. 5. С. 155; Куцевич М. П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ : Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2007. С. 44; Мохончук С. М. Екоцид:

На відміну від злочинів міжнародного характеру, які посягають як на внутрішньодержавний, так і на міжнародний правопорядок і здебільшого мають «загальнокримінальний» характер, міжнародні злочини загрожують основам існування держав і народів – міжнародному миру та безпеці.

Як свого часу зазначав вітчизняний учений В. А. Василенко, екоцид належить до найтяжчих міжнародних злочинів, адже він становить «навмисний вплив на навколишнє середовище, що спричиняє такі зміни, які призводять до руйнувань, страждань і загибелі людей»⁷. Найтяжчим міжнародним злочином називає екоцид і О. М. Шуміло, який вважає, що вчинення такого злочину є підставою для міжнародно-правової відповідальності держав і кримінальної відповідальності індивідів (юридичних та фізичних осіб)⁸.

В. К. Рибачек уточнює, що екоцид є міжнародним екологічним злочином⁹, а Ю. А. Турлова називає його екологічним злочином міжнародного характеру¹⁰, тим самим дещо применшуючи суспільну небезпечність екоциду. А. Д. Глушко, А. Б. Зазека, Я. В. Сиротенко, зважаючи на те, що екоцид досі не визнано «п'ятим міжнародним злочином», визначають його як злочин проти навколишнього природного середовища¹¹.

Беручи до уваги той факт, що наслідками екоциду завжди є глобальний негативний вплив на довкілля як середовище життєдіяльності людей в окремому географічному регіоні чи на планеті в цілому, автор поділяє думку тих вітчизняних науковців, які вважають,

---

об'єктно-суб'єктна оцінка складу злочину. *Публічне право*. 2012. № 2 (6). С. 133; Попович В. П. Імплементація норм міжнародного гуманітарного права у кримінальне законодавство України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів : Львівській держ. ун-т внутр. справ, 2010. С. 133; Юртаєва К. В. Місце скоєння злочинів міжнародного характеру : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2010. С. 19.

⁷ Василенко В. О. Відповідальність держави за міжнародні правопорушення. Київ : Вища школа, 1976. С. 190.

⁸ Шуміло О. М. Перспективи встановлення юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо екоциду. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 5. С. 111. DOI: <https://doi.org/10.15421/392207>.

⁹ Rybachek V. K. International and national aspects of regulating the crime of ecocide. *Law in the postmodern epoch: general characteristics and manifestation particularities in separate law branches : Scientific monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P. 513. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-284-5-21>.

¹⁰ Турлова Ю. А. Кримінологічний аналіз сучасного стану екологічної злочинності в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3 (45). С. 68.

¹¹ Глушко А. Д., Зазека А. Б., Сиротенко Я. В. Екоцид як злочин проти навколишнього природного середовища. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 322–326. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/74>.

що досліджуваній злочин, попри відсутність поняття «екоцид» в нормах міжнародного права, слід віднести до категорії міжнародних. Адже концептуальною основою – *stricto sensu* – міжнародного злочину є його спрямування проти основоположних універсальних цінностей міжнародної спільноти, які визнані міжнародним правом, – фундаментальних прав людини.

З іншого боку, зважаючи на характер суспільної небезпечності екоциду, цей склад кримінального правопорушення належить також до злочинів проти довкілля, а в разі вчинення екоциду за допомогою біологічної зброї чи її компонентів – до кримінальних правопорушень проти біологічної безпеки¹². Водночас, як влучно стверджує О. О. Дудоров зі співавторами, ступінь суспільної небезпечності екоциду є значно вищим за аналогічну складову кримінальних правопорушень проти довкілля, передбачених Розділом VIII Особливої частини КК України, зокрема зважаючи на масштабність шкоди, заподіяваної природному середовищу внаслідок вчинення екоциду¹³.

Відтак, зважаючи на характер і ступінь суспільної небезпечності екоциду, це кримінальне правопорушення слід віднести до *міжнародних злочинів проти екологічної (біологічної) безпеки людства*.

Диспозиція правової норми про кримінальну відповідальність за екоцид сформульована таким чином, що кримінально-правова доктрина досі не виробила узгодженої позиції з приводу тлумачення об'єктивних і суб'єктивних ознак цього особливо тяжкого злочину.

Так, надаючи характеристику його об'єктивній стороні, науковці єдині в тому, що екоцид може бути вчинено у трьох формах, однак далі думки розходяться. Одна група вчених (О. Ф. Бантишев, О. О. Бахуринська, Б. В. Романюк, М. І. Хавронюк та ін.) вважає перші дві форми досліджуваного злочину (масове знищення рослинного або тваринного світу; отруєння атмосфери або водних ресурсів) кримінальним правопорушенням із матеріальним складом, інакше кажучи за допомогою однієї дефініції – «знищення» або «отруєння» (віддієслівні іменники) законодавцем сформульовано і діяння, і його наслідок. Водночас третя форма екоциду (вчинення інших дій, що можуть спричинити

---

¹² Шамсутдінов О. В. Кримінальні правопорушення, які посягають на біологічну безпеку України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 1 (101). С. 314–315. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.101.309-323>.

¹³ Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика : практичний посібник / О. О. Дудоров, Д. В. Каменський, В. М. Комарницький, М. В. Комарницький, Р. О. Мовчан / за ред. О. О. Дудорова. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. С. 68.

екологічну катастрофу) розглядається ними як формальний склад злочину¹⁴.

Друга група науковців (М. Д. Дякур, В. А. Киричко, С. М. Мохончук, А. В. Шевчук та ін.) розглядають екоцид як злочин із формальним складом. Приміром, В. А. Киричко стверджує, що «цей злочин вважається закінченим, коли вчинено будь-яке із зазначених у ст. 441 КК діянь»¹⁵. Не поділяючи таку позицію, автор переконаний, що висновок про необов'язковість наявності наслідків при масовому знищенні біоти (для кваліфікації діяння як закінченого складу екоциду в першій формі) є так само помилковим, як і твердження, що умисне вбивство двох або більше осіб (п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України) є злочином із формальним складом.

Третій підхід полягає в тому, що всі три форми вчинення екоциду розцінюються дослідниками як такі, що створюють загрозу настання екологічної катастрофи, тобто йдеться про «делікт створення небезпеки». Так, професори О. В. Пчеліна і В. Б. Пчелін звертають увагу, що цей склад злочину має особливу конструкцію, яка відрізняється від типових формальних складів необхідністю практичного встановлення не тільки діяння, але й створеної ним реальної небезпеки настання наслідків у вигляді екологічної катастрофи, а від типових матеріальних складів – необов'язковістю настання таких наслідків для визнання злочину закінченим¹⁶. С. С. Яценко і М. П. Куцевич вважають екоцид злочином із матеріальним складом, оскільки необхідною ознакою всіх зазначених в диспозиції дій є те, що після їх вчинення відразу чи через певний час має місце реальне значне ушкодження навколишнього природного середовища (первинні наслідки), внаслідок якого створюється загроза настання екологічної катастрофи (другий наслідок, похідний від первинних і остаточний)¹⁷.

---

¹⁴ Романюк Б. В., Бантишев О. Ф. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку : монографія. Київ : Крок, 2018. С. 149; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. С. 1343.

¹⁵ Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. М. Киричко, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2015. С. 654.

¹⁶ Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Проблеми фіксування та розслідування екоциду в умовах воєнного стану. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, реальний та національний виміри* : зб. доп. науково-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квітня 2023 р.). Вінниця: Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2023. С. 188.

¹⁷ Куцевич М. П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ : Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2007. С. 102–103.

Частково погоджуючись із першим і третім науковими підходами, автор пропонує власний погляд на конструкцію складу екоциду: перші дві форми екоциду є кримінальним правопорушенням із *матеріальним* складом, адже законодавець встановив кримінально-правову заборону не «дій, спрямованих на знищення або отруєння», а дій, наслідком яких є масова загибель флори чи фауни або ж зміна складу і властивостей атмосфери чи водних ресурсів під впливом отруйних речовин у смертельно небезпечних для біоти концентраціях. Третю форму екоциду слід розглядати як *делікт створення небезпеки*, який вимагає обов'язкового встановлення причинового зв'язку між дією і спричиною нею реальною загрозою настання екологічної катастрофи.

2. Визначення предмету екоциду та інших обов'язкових ознак складу цього злочину, які сформульовані як «оціночні поняття»

Значимо, що екоцид – предметний злочин, тобто предмет є його конструктивною об'єктивною ознакою. Зокрема, у диспозиції кримінально-правової норми, передбаченої ст. 441 КК України, є пряма вказівка на *рослинний, тваринний світ, атмосферу і водні ресурси*.

Рослинний світ відповідний законодавчий акт визначає як сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території. При цьому йдеться лише про дикорослі рослини, об'єкти сільськогосподарського призначення до складу цього поняття не входять¹⁸. Аналогічне застереження міститься і в Законі України «Про тваринний світ» (2001), аналіз положень ст. 1 якого дозволяє визначити тваринний світ як сукупність диких тварин в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку¹⁹. Тож автор не може погодитися із твердженнями тих дослідників, які до предмету екоциду відносять сільськогосподарські рослини і тварини, домашню птицю та іншу свійську худобу²⁰. Зазначені рослини і тварини є майном, яке перебуває у власності фізичних і юридичних осіб, тож посягання на такі предмети охоплюється іншими кримінально-правовими нормами, наприклад, ст. 194, 196, ч. 3 ст. 206, ст. 113 КК України.

---

¹⁸ Про рослинний світ: Закон України від 09.04.1999 № 591-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14>.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. С. 1343.

Характеризуючи предмет, притаманний екоциду в першій формі, деякі дослідники доречно вказують на недоліки формулювання диспозиції цієї кримінально-правової норми. Зокрема, М. І. Хавронюк зазначає, що не можна встановлювати відповідальність за знищення «світу» – рослинного, тваринного чи будь-якого іншого²¹. Своє чергою М. П. Куцевич зауважує, що в разі буквального тлумачення цих положень, слід вести мову про знищення абсолютно всіх компонентів певної сфери буття, а це навряд чи можливо, тож у диспозиції ст. 441 КК України маєтись на увазі «складова частина світу як системи, яка фактично знищується при вчиненні екоциду»²². Зважаючи, що формулювання «об'єкти тваринного чи рослинного світу», використане у ч. 3 ст. 239-1, ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243 КК України, у випадку екоциду не застосоване, очевидно, що законодавець вчинив так не випадково, маючи за мету криміналізувати винищення не окремих об'єктів фауни чи флори, а їх конгломерати на певній території – екосистеми. Тобто під «масовим знищенням тваринного чи рослинного світу», на думку автора, слід розуміти дії, вчинені будь-яким способом із використанням будь-яких засобів і знярядь, наслідком яких є: загибель великих популяцій / видів тварин чи рослин, які є критично важливими для функціонування екосистеми; повна або часткова загибель усіх живих організмів у межах одного чи декількох географічних районів або великого за масштабами природного об'єкта.

Тому вважаємо, як екоцид слід кваліфікувати факти знищення російськими окупаційними військами біосферних об'єктів України з їх екосистемами: Національного природного парку «Білобережжя Святослава» (Кінбурнська коса), Дворічанського національного парку (Харківська область), «Святі гори» (Донецька область), Національного природного парку «Джарилгацький» (Херсонська область) тощо.

Предметом екоциду у другій формі є атмосфера або водні ресурси. Виходячи з положень ст. 1 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» (1992), атмосферу можна визначити як життєво важливий компонент навколишнього природного середовища, який являє собою суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень²³. Водні ресурси визначає Водний кодекс України у ст. 1 як

---

²¹ Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ : Істина, 2004. С. 489.

²² Куцевич М. П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти : дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ : Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2007. С. 99.

²³ Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16.10.1992 № 2707-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12>.

обсяги поверхневих, підземних і морських вод відповідної території²⁴. *Отруєння* повітря або вод – це, на думку автора, не просте забруднення відповідних сфер довкілля небезпечними речовинами у смертельно високих концентраціях, а таке, що реально спричиняє захворювання, функціональні розлади чи загибель біоти.

Третя форма екоциду (вчинення інший дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу) не визначає предмету цього злочину, однак він логічно впливає зі змісту кримінально-правової норми. Зокрема, загрозу екологічної катастрофи може створити протиправний вплив на *землі*, зокрема на їх *поверхневий шар, надра, континентальний шельф, космічний простір*, а також на об'єкти критичної інфраструктури та об'єкти підвищеної небезпеки, тобто *техногенні об'єкти* (ядерні об'єкти, атомні та гідроелектростанції, гідротехнічні споруди, підприємства, технологічні процеси яких передбачають використання хлору, аміаку, біопатогенних агентів тощо).

Так, доречним прикладом вчинення екоциду у третій формі є факт цілеспрямованого підриву військовослужбовцями збройних сил держави-терористки греблі Каховської ГЕС, що призвело до її руйнування, неконтрольованого витоку води, затоплення населених пунктів, масової загибелі водних біоресурсів та знищення відповідних екосистем.

Оціночні поняття, які застосовані законодавцем при описі об'єктивної сторони цього складу злочину, є підставою для різних тлумачень відповідних об'єктивних ознак, які є ключовими для кримінально-правової кваліфікації як екоциду умисного заподіяння серйозної шкоди довкіллю. Проблему створює невизначеність якісних та кількісних показників таких дефініцій, як «масове знищення», «отруєння», «екологічна катастрофа».

Більшість дослідників дефініцію «екологічна катастрофа» визнають за допомогою таких самих оціночних понять, які створюють досить широкий простір для інкримінування екоциду правозастосовними органами. Наприклад, С. М. Мохончук вважає, що «екологічна катастрофа як злочинний наслідок екоциду полягає в заподіянні екологічній системі такої шкоди, яка неминуче пов'язана з непоправними глобальними наслідками для навколишнього середовища та існування людини в будь-якому районі Землі чи на планеті в цілому»²⁵.

---

²⁴ Водний кодекс України : Закон України від 06.06.1995 № 213/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

²⁵ Мохончук С. М. Екоцид: об'єктно-суб'єктна оцінка складу злочину. *Публічне право*. 2012. № 2 (6). С. 135.

Екологічна катастрофа, на думку А. М. Ришелюка, полягає у стійких або необоротних негативних змінах у навколишньому середовищі, внаслідок яких стає неможливим або надзвичайно небезпечним проживання населення і ведення господарської діяльності на певній території²⁶. Дещо подібним є підхід О. М. Шуміла, який дійшов висновку, що під екологічною катастрофою слід розуміти «відповідну ситуацію, коли настають чи можуть настати незворотні зміни довкілля, які викликали повну втрату природних об'єктів або їх частин, і створення в результаті цих змін неможливих умов проживання для людей і погіршення їх здоров'я»²⁷.

Характеризуючи екологічну катастрофу як наслідок діяння, передбаченого ч. 2 ст. 253 КК України, В. К. Матвійчук веде мову про різкі або кумулятивні вкрай несприятливі і незворотні перетворення навколишнього природного середовища, погіршення екологічної рівноваги, втрату стійкості ландшафтів, в результаті чого зазначене середовище переходить в інший екологічний стан з меншим, порівняно з вихідним рівнем його складності, речовинним, енергетичним, інформаційним і людським потенціалом²⁸.

Найбільш системним видається підхід В. М. Киричко, який під екологічною катастрофою розуміє «особливо тяжкі наслідки, які повинні визначатися в кожному конкретному випадку з урахуванням таких критеріїв: 1) велика площа території, на якій відбулися несприятливі зміни в навколишньому середовищі; 2) суттєве обмеження або виключення життєдіяльності людини або життя рослин чи тварин на певній території; 3) тривалість несприятливих змін у навколишньому середовищі або їх невідворотність; 4) суттєві зміни в екологічній системі, наприклад, зникнення окремих видів тварин або рослин, зміна кругообігу речовин або інших біологічних процесів, які мають значення для екосистеми в цілому»²⁹.

---

²⁶ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. С. 121.

²⁷ Шуміло О. М. Перспективи встановлення юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо екоциду. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 5. С. 110. DOI : <https://doi.org/10.15421/392207>.

²⁸ Матвійчук В. К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : монографія. Київ : Національна академія управління, 2011. С. 183.

²⁹ Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. М. Киричко, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2015. С. 654.

За таких умов доцільно також дослухатись до думки тих науковців, які вважають, що кримінальні правопорушення проти безпеки людства, зокрема й екоцид, безпосередньо пов'язані із сучасним міжнародним кримінальним правом як галуззю міжнародного публічного права, тому при їх кваліфікації необхідно звертатися до відповідних міжнародних актів³⁰.

Наприклад, Додатковий протокол I до Женевських конвенцій (1977) у ч. 3 ст. 35 встановлює заборону застосування методів або засобів ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довготривалої і серйозної шкоди природному середовищу³¹.

Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998) одним із воєнних злочинів визначає (п. "b" (iv) ч. 2 ст. 8) «умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою»³².

Т. С. Садова дослідила сучасні підходи міжнародно-правової доктрини щодо розуміння ключових ознак зазначених воєнних злочинів проти довкілля, які полягають в масштабній, довгостроковій та серйозній шкоді навколишньому природному середовищу, та дійшла висновку, що єдності в їх тлумаченні немає, а зазначені міжнародні договори встановлюють дуже високий поріг порушення заборон³³.

Прагнучи встановити юрисдикцію Міжнародного кримінального суду щодо екоциду, вчиненому у мирний час, у червні 2021 року група незалежних експертів презентувала проект внесення змін до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, зокрема доповнення його статтею 8 ter «Екоцид – незаконні чи безвідповідальні дії, вчинені з

---

³⁰ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. С. 882; Резнік Ю. С. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в міжнародному кримінальному праві. *Альманах міжнародного права*. 2018. Вип. 19. С. 84–85.

³¹ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08 червня 1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199.

³² Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.

³³ Садова Т. С. Щодо поняття воєнних злочинів проти довкілля в міжнародному кримінальному праві. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 256. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.4.34> (дата звернення: 12.09.2023).

усвідомленням того, що існує суттєва ймовірність тяжкої та масштабної або довготривалої шкоди навколишньому середовищу, спричинена такими діями»³⁴. При цьому автори проекту визначають «тяжкість» шкоди як таку, що становить дуже серйозні несприятливі зміни, порушення або пошкодження будь-якого елемента навколишнього середовища, включаючи значні впливи на людське життя або природні, культурні чи економічні ресурси; «масштабність» – як шкоду, яка виходить за межі окремого географічного регіону, перетинає державні кордони або якої зазнає ціла екосистема чи біологічні види, або велика кількість людських істот; «довготривалість» – як шкоду, яка є незворотною або не може бути усунутою шляхом природного відновлення впродовж розумного періоду часу.

Як бачимо, зазначене тлумачення базових об'єктивних ознак екоциду фактично повторює висновки вітчизняних науковців щодо змісту поняття «екологічна катастрофа».

Відтак, вчинення екоциду у *третьій формі* спричинює ситуацію, коли *виникає висока ймовірність реалізації серйозної, масштабної та довготривалої шкоди довіллю*.

У цьому контексті доречною видається думка окремих дослідників, які вважають, що кваліфіковані як екоцид (ст. 441 КК України) факти ракетних ударів з бойових літаків держави-агресорки по нафтобазах, наслідками чого стало значне забруднення повітря і земель нафтопродуктами та продуктами їх горіння, містять склад іншого, зокрема воєнного злочину «Порушення законів та звичаїв війни», передбаченого ст. 438 КК України³⁵. Зазначену позицію слід підтримати, адже завдану шкоду природному середовищу внаслідок таких нападів, руйнувань та знищення цивільних об'єктів не можна охарактеризувати як глобальну – таку, що може спричинити екологічну катастрофу.

Деякі науковці стверджують, що кожна із зазначених у ст. 441 КК України дій характеризується тим, що вона сама по собі може спричинити екологічну катастрофу, і це має принципове значення для відмежування цього злочину від інших злочинів проти довкілля,

---

³⁴ Stop Ecocide Foundation. Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide: commentary and core text. June 2021. URL: <https://static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/60d1e6e604fae2201d03407f/1624368879048/SE+Fondation+Commentary+and+core+text+rev+6.pdf>.

³⁵ Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Проблеми фіксування та розслідування екоциду в умовах воєнного стану. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, реальний та національний виміри* : зб. доп. науково-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квітня 2023 р.). Вінниця: Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2023. С. 188–189.

передбачених ст.ст. 236–254 КК України³⁶. Із цим твердженням не можна цілком погодитися: зокрема, де факто екоцид у будь-якій формі створює глобальну загрозу екологічній безпеці людства, однак де юре загроза спричинення екологічної катастрофи є конструктивною ознакою об'єктивної сторони екоциду, вчиненого лише у третій формі. До того ж спричинення екологічної катастрофи є альтернативною конструктивною ознакою кваліфікованого складу «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля» (ч. 2 ст. 253 КК України) – кримінального правопорушення проти довкілля. Тому визначати вказану об'єктивну ознаку як ключову для відмежування екоциду від суміжних кримінальних правопорушень буде певним перебільшенням.

За таких умов не можна оминати увагою ще одну важливу конструктивну суб'єктивну ознаку складу екоциду, якою є умисна форма вини. Саме її окремі дослідники вважають основним критерієм розмежування екоциду із злочинами проти довкілля³⁷.

Попри те, що вина у формі умислу виступає конструктивною ознакою досліджуваного складу кримінального правопорушення, науковці-правники також не можуть дійти згоди стосовно її можливих видів при вчиненні екоциду. Зокрема, одні вчені (Д. В. Бойчук, М. Д. Дякур, М. І. Хавронюк, А. В. Шевчук, О. М. Шуміло та ін.) вважають, що екоцид може бути вчинений лише з прямим умислом³⁸. Інші науковці (О. Ф. Бантишев, М. П. Куцевич, Б. В. Романюк, С. С. Яценко та ін.) відстоюють позицію, що цей міжнародний злочин

---

³⁶ Rybachek V. K. International and national aspects of regulating the crime of ecocide. *Law in the postmodern epoch: general characteristics and manifestation particularities in separate law branches* : Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. P. 512; Борщевська О. М. Публічно-правові та приватноправові аспекти визначення дефініції «екоцид» під час військової агресії. *Правова держава*. 2023. № 49. С. 115.

³⁷ Куцевич М. П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти : дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ : Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2007. С. 123; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. С. 1344.

³⁸ Шуміло О. М. Перспективи встановлення юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо екоциду. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 5. С. 110; Бойчук Д. В. Загальний правовий аналіз злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в контексті Кримінального кодексу України. *Наукові записки. Серія: Право*. 2018. Вип. 5. С. 154; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. С. 1344; Шевчук А. В., Дякур М. Д. Кримінальне право України (Особлива частина) : навч. посіб. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. С. 390.

передбачає також і евентуальний умисел. Так, О. Ф. Бантишев і Б. В. Романюк зазначають, що екоцид «може вчинятися і з непрямим умислом, коли особа передбачає можливість настання шкідливих наслідків своїх дій для навколишнього середовища, але байдуже ставиться до їх настання»³⁹.

На думку автора, зважаючи на особливості конструкції складу екоциду, досліджуваний злочин у *перших двох формах* (коли мають місце безпосередні наслідки вчинених суспільно небезпечних дій) вчиняється з *прямим умислом*, а екоцид у формі «*делікту створення небезпеки*» (коли настають як безпосередні, так і похідні наслідки у вигляді загрози настання екологічної катастрофи) може бути вчинений як з *прямим*, так і з *непрямим умислом*.

Виходячи з цих міркувань, кваліфікація за ст. 441 КК України факту порушення посадовими особами господарського товариства законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів у вигляді скиду з жовтня 2017 по січень 2021 року у річку, яка є притокою р. Случ (Хмельницька область), недостатньо очищених зворотних вод з перевищенням встановлених нормативних значень забруднюючих речовин, що призвело до негативної зміни екологічної рівноваги та зникнення річкової флори та фауни на чотирьох-кілометровій ділянці від місця скиду⁴⁰, вбачається невдалою, адже про прямий умисел при вчиненні зазначених діянь не йдеться. Зазначене кримінальне правопорушення, очевидно, слід кваліфікувати як порушення правил охорони вод (водних об'єктів), яке спричинило масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу, тобто про кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 242 КК України.

ВИСНОВКИ

Екоцид – це міжнародний злочин проти екологічної (біологічної) безпеки людства, наслідками якого є глобальна шкода біосфері Землі.

Обов'язковою об'єктивною ознакою екоциду є предмет, яким альтернативно можуть бути біотичні (рослинний або тваринний світ) або абіотичні (атмосфера, гідросфера, літосфера, космос) складові біосфери, а також техногенні об'єкти, яким завдається шкода. При

---

³⁹ Романюк Б. В., Бантишев О. Ф. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку : монографія. Київ : Крок, 2018. С. 154.

⁴⁰ Вперше в історії незалежної України двом службовцям підприємства повідомлено про підозру у вчиненні екоциду. 21 листопада 2022 р. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua/posts/vperse-v-istoryi-nezaleznoyi-ukraini-dvom-sluzbovcyam-pidprijetstva-povidomleno-pro-pidozru-u-vcinenni-ekocidu>.

цьому сільськогосподарські та свійські рослини і тварини не можуть бути предметом екоциду.

Об'єктивна сторона екоциду (ст. 441 КК України) характеризується активними діями у трьох формах: 1) масове знищення рослинного або тваринного світу (матеріальний склад злочину); 2) отруєння атмосфери або водних ресурсів (матеріальний склад злочину); 3) інші дії, що можуть спричинити екологічну катастрофу (делікт створення небезпеки).

Диспозиція досліджуваної кримінально-правової норми не визначає способів, засобів чи знарядь вчинення екоциду, тож вони можуть бути будь-якими. У першій формі екоцид вважається закінченим з моменту масової загибелі флори чи фауни певної території (акваторії). Під такими наслідками слід розуміти загибель великих популяцій / видів тварин чи рослин, які є критично важливими для функціонування екосистеми; повну або часткову загибель усіх живих організмів у межах одного чи декількох географічних районів або великого за масштабами природного об'єкта.

У другій формі екоцид є закінченим з моменту зміни складу і властивостей атмосфери чи водних ресурсів за рахунок їх забруднення отруйними речовинами у концентраціях, що спричинюють захворювання, функціональні розлади чи загибель біоти. У перших двох формах екоцид є злочином із матеріальним складом.

Моментом закінчення цього злочину у третій формі є створення внаслідок вчинення будь-яких інших дій реальної загрози настання екологічної катастрофи. Під екологічною катастрофою слід розуміти заподіяння довікільлю серйозної, масштабної та довготривалої шкоди. У третій формі екоцид є деліктом створення небезпеки.

Конструктивною суб'єктивною ознакою складу екоциду є умисна форма вини. При цьому досліджуваний злочин у перших двох формах може бути вчинений лише з прямим умислом, а в третій – як з прямим, так і з непрямым умислом.

АНОТАЦІЯ

На підставі аналізу законодавчих та доктринальних підходів з'ясовано зміст обов'язкових об'єктивних і суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення «екоцид» (ст. 441 КК України). Визначено місце екоциду серед інших кримінальних правопорушень, зважаючи на характер і ступінь суспільної небезпечності цього злочину. Досліджено наявні в доктрині погляди на конструкцію складу екоциду, висловлено власну позицію та з'ясовано момент, з якого зазначений злочин у тій чи іншій формі вважається закінченим. Уточнено зміст визначених диспозицією ст. 441 КК України біотичних

та абіотичних компонентів біосфери, які альтернативно є предметом цього злочину, а також інших матеріальних утворень, які можуть бути предметом екоциду у третій формі. Висловлено власний погляд на сутність інших обов'язкових ознак цього злочину, які сформульовані у диспозиції норми як оціночні поняття, хоча мають конструктивне значення для кваліфікації. Аргументовано авторську позицію щодо форми вини та її видів, які є можливими при вчиненні досліджуваного злочину. Зроблено висновок, що екоцид є міжнародним злочином проти екологічної (біологічної) безпеки людства, його предметом є біотичні (рослинний або тваринний світ) чи абіотичні (атмосфера, гідросфера, літосфера, космос) компоненти біосфери, або ж техногенні об'єкти. Обґрунтовано, що з об'єктивної сторони екоцид характеризується активними діями, наслідками у вигляді загибелі критично важливих для екосистеми великих популяцій / видів тварин чи рослин; повної або часткової загибелі усіх живих організмів у межах одного чи декількох географічних районів або великого за масштабами природного об'єкта; зміни складу і властивостей атмосфери чи водних ресурсів за рахунок їх забруднення отруйними речовинами у концентраціях, що спричинюють захворювання, функціональні розлади чи загибель біоти; створення реальної загрози настання екологічної катастрофи, тобто заподіяння довікллю серйозної, масштабної та довготривалої шкоди, а також причинового зв'язку між діями та вказаними наслідками. Доведено, що конструктивною суб'єктивною ознакою екоциду є вина: у перших двох формах цей злочин вчиняється з прямим умислом, а у третій формі можливим є також евентуальний умисел.

Ключові слова: міжнародний злочин, довіклля, матеріальний склад злочину, делікт створення небезпеки, біота, техногенний об'єкт, екологічна катастрофа.

Література

1. Бойчук Д. В. Загальний правовий аналіз злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в контексті Кримінального кодексу України. *Наукові записки. Серія: Право*. 2018. Вип. 5. С. 151–156.

2. Борщевська О. М. Публічно-правові та приватноправові аспекти визначення дефініції «екоцид» під час військової агресії. *Правова держава*. 2023. № 49. С. 113–129. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.49.276017>

3. Василенко В. О. Відповідальність держави за міжнародні правопорушення. Київ : Вища школа, 1976. 267 с.

4. Вперше в історії незалежної України двом службовцям підприємства повідомлено про підозру у вчиненні екоциду. 21 листопада 2022 р.

Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/posts/vperse- v-istoryi-nezaleznoyi-ukraini-dvom-sluzbovcyam-pidprijemstva-povidomleno-pro-pidozru-u-vcinenni-ekocidu>

5. Глушко А. Д., Зазека А. Б., Сиротенко Я. В. Екоцид як злочин проти навколишнього природного середовища. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 5. С. 322–326. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/74>

6. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.

7. Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика : практичний посібник / О. О. Дудоров, Д. В. Каменський, В. М. Комарницький, М. В. Комарницький, Р. О. Мовчан / за ред. О. О. Дудорова. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 616 с.

8. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. М. Киричко, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2015. 680 с.

9. Куцевич М. П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти : дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ : Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2007. 274 с.

10. Матвійчук В. К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : монографія. Київ : Національна академія управління, 2011. 368 с.

11. Мохончук С. М. Екоцид: об'єктно-суб'єктна оцінка складу злочину. *Публічне право.* 2012. № 2 (6). С. 132–138.

12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

13. Попович В. П. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права у кримінальне законодавство України: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Львів : Львівській держ. ун-т внутр. справ, 2010. 322 с.

14. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Проблеми фіксування та розслідування екоциду в умовах воєнного стану. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, реальний та національний виміри* : зб. доп. науково-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квітня 2023 р.). Вінниця : Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2023. С. 187–189.

15. Резнік Ю. С. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в міжнародному кримінальному праві. *Альманах міжнародного права.* 2018. Вип. 19. С. 83–90.

16. Романюк Б. В., Бантишев О. Ф. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку : монографія. Київ : Крок, 2018. 236 с.

17. Садова Т. С. Щодо поняття воєнних злочинів проти довкілля в міжнародному кримінальному праві. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 252–257. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.4.34>

18. Турлова Ю. А. Кримінологічний аналіз сучасного стану екологічної злочинності в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3 (45). С. 66–72.

19. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ : Істина, 2004. 504 с.

20. Шамсутдінов О. В. Кримінальні правопорушення, які посягають на біологічну безпеку України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 1 (101). С. 309–323. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.101.309-323>

21. Шевчук А. В., Дякур М. Д. Кримінальне право України (Особлива частина) : навч. посіб. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. 472 с.

22. Шуміло О. М. Перспективи встановлення юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо екоциду. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 5. С. 106–112. DOI: <https://doi.org/10.15421/392207>.

23. Юртаєва К. В. Місце скоєння злочинів міжнародного характеру : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2010. 230 с.

24. Rybachek V. K. International and national aspects of regulating the crime of ecocide. *Law in the postmodern epoch: general characteristics and manifestation particularities in separate law branches : Scientific monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P. 503–518. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-284-5-21>

25. Stop Ecocide Foundation. Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide: commentary and core text. June 2021. URL: <https://static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/60d1e6e604fae2201d03407f/1624368879048/SE+Fondation+Commentary+and+core+text+rev+6.pdf>

Information about the author:

Shamsutdinov Oleksandr Volodymyrovych,

Ph.D. in Law,

Leading Researcher at the Interagency Research Center on Problems of Combating Organized Crime at the National Security and Defense Council of Ukraine
1, Solomjanska square, Kyiv, 03035, Ukraine